

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ.— **Τὸ ἀρχεῖον τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ, ὑπὸ Δεσποίνης Θεμελῆ-Κατηφόρη καὶ Ἀριστείδου Στεργέλλη***. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διον. Α. Ζακυθνοῦ.

Εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπόκειται τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀρχείου τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ. Τοῦτο περιήλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Κέντρον διὰ τῶν ἐξῆς τριῶν δωρεῶν ὑπὸ μελῶν τῆς οἰκογενείας :

1) Τῆς δωρεᾶς τοῦ Πρεσβευτοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ (1880 - 1972), ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακωβάκη Ρίζου Ραγκαβῆ (1809 - 1892). Αὕτη ἐγένετο τὸ 1964, περιλαμβάνει δέ : α) δέκα ἐπιστολάς τοῦ Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Σχινᾶν τῶν ἐτῶν 1856 - 1857 καὶ β) κώδικα ἐπιστολῶν τοῦ ἰδίου τῶν ἐτῶν 1841 - 1887.

2) Τῆς δωρεᾶς τοῦ Στρατηγοῦ Νικολάου Ρίζου Ραγκαβῆ (1882 - 1968), ἀδελφοῦ τοῦ ἀνωτέρω Πρεσβευτοῦ. Αὕτη ἐγένετο ὡσαύτως τὸ 1964 καὶ περιλαμβάνει 60 περίπου ἐγγράφα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἰκογενειακῆς φύσεως.

3) Τῆς δωρεᾶς τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐγκατεστημένου Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, υἱοῦ τοῦ πρώτου δωρητοῦ. Αὕτη ἐγένετο τὸ 1972. Τὸ παραδοθὲν ὕλικόν τῆς δωρεᾶς ταύτης, ἀποτελούμενον ἐκ λυτῶν ἐγγράφων καὶ καταλοίπων ποικίλης ὕλης, ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ἰακωβάκη Ρίζον Ραγκαβῆν, καλύπτει δὲ περίοδον ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος.

Δέον νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ χειρόγραφα λογοτεχνικοῦ περιεχομένου τῶν Κλέωνος Ρίζου Ραγκαβῆ (1842 - 1917) ἐδωρήθησαν εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην.

Τὸ ὕλικόν τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας δωρεᾶς ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Γεωργίου Λαΐου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀναστασίου Ὁρλάνδου τὸ 1966 (Γ. Λ α ῖ ο υ, *Ἀνέκδοτα χειρόγραφα Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ*, «Π ρ α κ τ ι κ ᾶ τ ῆ ς Ἀ κ α δ η μ ῖ α ς Ἀ θ η ν ῶ ν», τ. 41 (1966), σσ. 178 - 183). Τὸ ὕλικόν τῆς τρίτης δωρεᾶς θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως.

Ἡ ἀνακοίνωσις ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη· τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ ἐγγράφα, τὰ ὅποια κατέταξεν ἡ Δέσποινα Θεμελῆ-Κατηφόρη, καὶ τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ κατὰ-

* DESPINA THEMELI-KATIPHORI - ARISTIDES STERGELLIS, *The papers of the Rizo - Rangabe family.*

λοιπα καὶ χειρόγραφα, τῶν ὁποίων ἡ ἀναγνώρισις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου Στεργέλλη. Κατὰ τὴν ὀριστικὴν ὁμῶς κατάταξιν τοῦ ὕλικου θὰ ληφθῆ ὡς βάσις ἡ ἐνότης τῶν ἐπὶ μέρους προσωπικῶν ἀρχείων, οὕτως ὥστε τὰ ἔγγραφα καὶ τὰ χειρόγραφα ἐκάστου μέλους τῆς οἰκογενείας νὰ εὐρίσκονται ὁμοῦ.

Α΄. Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

Μετὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν λογοτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς φύσεως χειρογράφων τὸ ἐναπομένον ἀρχεῖον ὕλικὸν ἐχωρίσθη εἰς τὰ ἐξῆς τμήματα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ προσωπικὰ ἀρχεῖα τῶν Ἰακωβάκη Ρίζου Ραγκαβῆ, Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ, τῶν υἱῶν τούτου Κλέωνος, Ἀριστείδου, Ἀλεξάνδρου, Εὐγενίου καὶ Αἰμιλίου, τοῦ Πρίγκιπος Νικολάου Μουχίν, πενθεροῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ, τοῦ Νικολάου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ καὶ τοῦ Γρηγορίου Σούτζου.

Ἐξ αὐτῶν τὸ μεγαλύτερον εἰς ὄγκον καὶ σημαντικώτερον εἶναι τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς δραστηριότητας τῆς πολυμεροῦς φυσιγνωμίας του, αἵτινες καλύπτουν ὑπὲρ τὰς ἕξ δεκαετίας. Λόγω τοῦ ὄγκου καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐγγράφων αὐτοῦ, παρέστη ἀνάγκη νὰ χωρισθῆ εἰς τέσσαρας ἐνότητες, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς ἰσαρίθμους δραστηριότητας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ. Ὑφ' ἐκάστην ἐνότητα τὸ ὕλικὸν κατετάχθη κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν.

Ἡ πρώτη ἐνότης, ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν *Ἰδιωτικὸς βίος*, περιλαμβάνει: α) εἰς πέντε φακέλους τὴν ἰδιωτικὴν χαρακτῆρος ἀλληλογραφίαν του, δηλαδὴ ἐπιστολὰς μελῶν τῆς οἰκογενείας του κυρίως ἢ φίλων του ἀναφερομένας εἰς οἰκογενειακῆς ἢ καθαρῶς ἰδιωτικῆς φύσεως ζητήματα. Αὗται καλύπτουν τὰ ἔτη 1833 - 1892· β) εἰς τρεῖς φακέλους δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα κυρίως εἰς δικαστικοὺς ἀγῶνας περὶ τὴν κατοχὴν προερχομένων ἐκ κληρονομίας κτημάτων καὶ τὴν κατάσχεσιν ὑποθηκευμένων περιουσιακῶν στοιχείων, συμβόλαια, προσημειώσεις, ἰδιοχείρους διαθήκας. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα καλύπτουν τὰ ἔτη 1835 - 1887· γ) εἰς δύο φακέλους ὁμολογίας καὶ ἄλλα ἀποδεικτικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1797 - 1866, ἀναφερόμενα εἰς οἰκονομικὰς σχέσεις· δ) εἰς τρεῖς φακέλους λογαριασμοὺς ἐξόδων τῆς οἰκίας του, ἀφορῶντας εἰς τὰ ἔτη 1862 - 1892· καὶ ε) εἰς ἓνα φάκελον λογαριασμοὺς, ἀποδείξεις, συμφωνητικὰ μὲ ἐκδότας κλπ. σχετικὰ πρὸς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἔργων του, ὡς καὶ καταλόγους συνδρομητῶν ἢ ἀτόμων τὰ ὁποῖα θὰ ἀνελάμβανον τὴν διακίνησιν τῶν ἔργων τούτων. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα καλύπτουν τὰ ἔτη 1857 - 1889.

Ἡ δευτέρα ἐνότης, ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν *Δημόσιος βίος*, περιλαμβάνει εἰς δέκα πέντε φακέλους ἀφ' ἑνὸς μὲν δημόσια ἔγγραφα, ἧτοι διοριστήρια τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, τὰς Πρεσβείας τῶν Παρισίων, Κωνσταντινουπόλεως κ.ἄ., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔγγραφα δημοσίου ἐνδιαφέροντος, ἧτοι τὴν ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἀντιγράφῳ ἀλληλογραφίαν του μετὰ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, τῶν προΐσταμένων του Ἀρχῶν (τοῦ ἐκάστοτε δηλονότι πρωθυπουργοῦ ἢ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν), τῶν ὑφισταμένων του (τῶν ὑπαλλήλων δηλονότι τῶν πρεσβειῶν, Μιχ. Σούτσου, Ph. Roche, Γ. Κουντουριώτου, Α. Παλαιολόγου κ.ἄ.). Περιλαμβάνει ἐπίσης τὴν ἀλληλογραφίαν του ὡς δημοσίου ἀνδρὸς μετὰ τῶν Εὐαγγ. καὶ Κωνστ. Ζάππα, ὡς καὶ τοῦ Γ. Κοντογιαννάκη, διὰ τὴν ἴδρυσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα κοινωφελῶν καταστημάτων, ἀντίγραφα τῶν ὑπομνημάτων του εἰς τὰ διπλωματικὰ συνέδρια εἰς τὰ ὁποῖα μετέσχεν, ὡς καὶ κώδικα ἀλληλογραφίας τῶν ἐτῶν 1843 - 1859. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐνότης καλύπτει τὰ ἔτη 1821 - 1892.

Ἡ τρίτη ἐνότης, ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν *Ἐπιστημονικὴ καὶ λογοτεχνικὴ δραστηριότης*, περιλαμβάνει εἰς ἕξ φακέλους τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ μετὰ λογίων καὶ ἐπιστημόνων τῆς ἐποχῆς, μετὰ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἐταιριῶν, ἑλληνικῶν καὶ ξένων, μετὰ διαφόρων συλλόγων, μετὰ ἐκπαιδευτικῶν ἢ ἄλλων πνευματικῶν ἰδρυμάτων, ὡς καὶ αὐτογράφους σημειώσεις του ἀφορώσας εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἢ λογοτεχνικὰς ἐνασχολήσεις του. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη καλύπτει τὰ ἔτη 1834 - 1892.

Ἡ τετάρτη ἐνότης, ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν *Τιμητικαὶ διακρίσεις*, περιλαμβάνει εἰς τέσσαρας φακέλους διπλώματα καὶ ἄλλα ἀποδεικτικὰ ἐπιστημονικῶν ἐταιριῶν καὶ συλλόγων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξανδρος Ἰακ. Ρίζος Ραγκαβῆς εἶχεν ἀναγορευθῆναι μέλος αὐτῶν. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα καλύπτουν τὰ ἔτη 1836 - 1886.

Ἐκ τῶν λοιπῶν προσωπικῶν ἀρχείων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ:

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἰακωβάκη Ρίζου Ραγκαβῆ (1779 - 1855) περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον 40 περίπου ἔγγραφα ποικίλου περιεχομένου (ἰδιωτικὴν ἀλληλογραφίαν, λογαριασμούς, ἐπίσημα διοικητικὰ ἔγγραφα κ.ἄ.) χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1821 ἕως τοῦ 1854.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἀριστείδου Ρίζου Ραγκαβῆ (1847 - 1878), τετάρτου τέκνου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον τὴν ἰδιωτικὴν ἀλληλογραφίαν του καὶ ἔγγραφα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1870 ἕως τοῦ 1873, στρατιωτικὸς χάρτας ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν πρῶτον στρατὸν καὶ διάφορα τετράδια.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ (1848 - 1936), πέμπτου τέκνου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον 26 ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1870 ἕως

1931 καὶ τετράδιον, ἔνθα καταγράφονται τὰ ἔξοδα συντηρήσεως τοῦ οἴκου του ἀπὸ τοῦ 1881 μέχρι τοῦ 1888, τετράδιον μεταφράσεως τῶν Ἐπιγράψεων Ἰστορίας τοῦ Gaillard κ. ἄ.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Εὐγενίου Ρίζου Ραγκαβῆ (1850 - 1935 πε.), ἕκτου τέκνου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον ἐπιστολὰς ἰδιωτικῆς φύσεως, ἰδιαιτέρως ἀναφερομένας εἰς τὰς ἐραλδικὰς ἐνασχολήσεις του, σχετικὰς σημειώσεις καὶ ἀποσπάσματα βασικῶν ἔργων ἀναφερομένων εἰς γενεαλογία διαφόρων ἑλληνικῶν καὶ ξένων οἰκογενειῶν. Τὸ ὑλικὸν τοῦτο χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1892 ἕως τοῦ 1929.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Αἰμιλίου Ρίζου Ραγκαβῆ (1852 - 1873), ἑβδόμου τέκνου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον σχολικὸν ἐνδεικτικὸν του, τετράδιον μεταφράσεως ἐκ τοῦ Φάουστ καὶ ἀσκήσεων ἐκμαθήσεως τῆς ἰταλικῆς, τετράδιον ἐκθέσεων, σημειώσεις περὶ ἑλληνικῆς γραμματικῆς κ. ἄ.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Πρίγκιπος Νικολάου Μουχίν, πενθεροῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ, περιλαμβάνει εἰς ἓνα φάκελον διπλώματα κυρίως ἀπονεμηθέντα εἰς αὐτόν.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Νικολάου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ, ἑγγονοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Νικολάου Μουχίν, περιλαμβάνει εἰς δύο φακέλους ἀποδεικτικὰ τῶν σχολείων του, μαθητικὰς σημειώσεις, πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἐνεχυροδανειστηρίου «Λαϊκὴ Πίστις», τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε σύμβουλος, τὴν ὑπηρεσιακὴν του ἀλληλογραφίαν ὡς ἀξιωματικοῦ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ πολέμου 1940 - 41, τὴν ἰδιωτικὴν του ἀλληλογραφίαν, λογαριασμούς, ὡς καὶ ἄλλο ποικίλον ὑλικὸν ἐξ ἐφημερίδων ἢ ἀποκομμάτων των, φωτογραφίας καὶ ἐπισκεπτῆρια. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶναι τῶν ἐτῶν 1894 - 1945.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Γρηγορίου Σούτζου (1796 - 1829), ἑξαδέλφου τοῦ Ἀλεξάνδρου, περιλαμβάνει λογαριασμούς καὶ ὁμολογίας χρεωστικὰς, αἱ ὁποῖαι ἐπιβεβαιοῦν τὰς οἰκονομικὰς δυσχερείας του κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἐπιστολὰς τῆς μητρὸς του καὶ χειρόγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον, πλὴν ἀποσπασμάτων ἐκ διαφόρων ἔργων, περιέχεται ἐν τέλει αὐτοῦ εἰς 28 φύλλα καὶ ἀλληλογραφία ἐν ἀντιγράφοις τοῦ Σούτζου καὶ μελῶν τῆς οἰκογενείας του μετὰ τοῦ Ι. Βαρβάκη, τοῦ Ι. Καποδίστρια κ. ἄ., διεξαχθεῖσα κατὰ τὰ ἔτη 1821 - 22.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω προσωπικῶν ἀρχείων, ὑπάρχουν μαθητικὰ τετράδια ἀσκήσεων τῆς συζύγου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ Λίζας, τὸ γένος Νικολάου Μουχίν, τετράδιον μὲ μαθήματα πρὸς κατήγησιν εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς συζύγου τοῦ Εὐγενίου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ Σαρίτας, ὡς καὶ σημειώσεις μὲ φαρμακευτικὰς συνταγὰς τῆς ἰδίας, τετράδια μουσικῆς, βιβλίον μὲ ἡμερησίας δια-

ταγὰς τῆς Σχολῆς Ναυτικῶν Δοκίμων τοῦ 1906, ὅτε ἦτο μαθητὴς ὁ υἱὸς τοῦ Ἄλεξάνδρου Ἄλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ Ἀριστείδης κ. ἄ.

Σημαντικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ ἀταξινόμητον εἰσέτι προσωπικὸν ἀρχεῖον τοῦ Κλέωνος Ρίζου Ραγκαβῆ, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἐπιστημονικὴν δραστηριότητά του.

Β'. ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ — ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Ὡς ἐλέχθη, τὸ ἀποτελέσαν τὴν τρίτην δωρεὰν ὑλικὸν τοῦ ἀρχείου τῆς οἰκογενείας Ραγκαβῆ περιλαμβάνει, πλὴν τῶν ἐγγράφων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη λόγος, καὶ χειρόγραφα κυρίως λογοτεχνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα, ὡς καὶ τὰ μετ' αὐτῶν εὐρισκόμενα ἔντυπα, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθησαν, κατετάχθησαν προχείρως εἰς 48 φακέλους συμμίκτου ὕλης, διατηρηθεῖσῶν τῶν ἀρχικῶν δεσμίδων ὡς εὐρέθησαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραδόσεως τοῦ ἀρχείου. Περὶ τοῦ ποικίλου τούτου ὑλικοῦ δυνάμεθα σήμερον νὰ προβῶμεν εἰς τὰς κατωτέρω ἐκτιθεμένας διαπιστώσεις :

Τὸ τμῆμα τῶν καταλοίπων τοῦ ἀρχείου ἀποτελεῖται ἐκ δύο βασικῶν κατηγοριῶν, ἧτοι ἐκ καταλοίπων τοῦ Ἄλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ καὶ ἐκ καταλοίπων συγγενῶν αὐτοῦ.

Τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἄλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ, ἀποτελούμενα ἐκ λυτῶν χειρογράφων ποικίλης ἐκτάσεως, κωδίκων ἢ ἀποσπασμάτων κωδίκων, τευχῶν, ἀποκομμάτων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, δύνανται νὰ ὑποδιαιρεθοῦν ὡς ἑξῆς : α) Ἀπομνημονεύματα καὶ προσωπικαὶ σημειώσεις· β) Λογοτεχνία καὶ κριτικὴ· γ) Ἱστορικαὶ πραγματεῖαι καὶ λόγοι· δ) Ἀρχαιολογικὰ καὶ ἀρχαιογνωστικά· ε) Ἱστορικά· ς) Φιλολογικὰ ποικίλα (γραμματικά, γραμματολογικά, γλωσσολογικά).

Τὸ χειρόγραφον τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ραγκαβῆ διασφύζεται σχεδὸν ὀλόκληρον εἰς τὴν πρώτην μορφήν του, μικρὸν δὲ τμῆμα τούτου (ὁ δεῦτερος τόμος καὶ μέρος τοῦ τρίτου) ἔχει ἀντιγραφήν εἰς καθαρὸν ὑπ' ἄλλου τινὸς ἢ δακτυλογραφητῆ. Σφύζονται ἐπίσης εἰς 17 τευχίδια ἡμερολογιακοὶ σημειώσεις ἀπὸ τοῦ 1861 μέχρι τοῦ 1887 καὶ σποράδην ἐκ τῶν προηγουμένων ἐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Ραγκαβῆ πρὸς σύνταξιν τῶν Ἀπομνημονευμάτων του.

Ἡ ἐνότης *Λογοτεχνία καὶ κριτικὴ* περιλαμβάνει τὰ κατάλοιπα λογοτεχνικῆς ὕλης, σημαντικὰ εἰς ἀριθμὸν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἔργα μικρά, ὀλοκληρωμένα ἢ ἡμιτελῆ, ἔμμετρα ἢ πεζά, πρωτότυπα ἢ μεταφράσεις, δημοσιευθέντα εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ ἢ ἀδημοσίευτα. Περὶ ὠρισμένων ἐκ τούτων ὁ συγγραφεὺς ἐγκατέ-

λειψε τὴν σκέψιν τῆς δημοσιεύσεώς των, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ἐκ διαφόρων ἐνδείξεων.

Τὰ ἔμμετρα ἀνήκουν εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν εἶναι νεανικὰ δημιουργήματα τῶν ἐτῶν 1824-28. Ταῦτα εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος *Ψυρεῖα* (στ. 1-886), θέμα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν, ἡ ἀρχὴ τῆς τραγωδίας *Πύραμος καὶ Θίσβη* καὶ μετάφρασις ᾠδῶν τινῶν τοῦ Ὁρατίου. Περὶ τούτων ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ *Ἀπομνημονεύματα* (Α', 135, 136). Εἰς δύο τεύχη ὑπάρχει μικρὸς ἀριθμὸς ποιημάτων, κυρίως ἐπιγραμμάτων ἐπιταφίων, γραφέντων περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Ραγκαβῆ. Ἐκ τούτων τὸ ἐν φέρει ἐσωτερικῶς τὴν ἐπιγραφὴν *Ἀνέκδοτα ἐκδοτέα*, ἐκ τῶν φύλλων του δὲ δέκα τρία εἶναι κατελιημμένα διὰ ποιημάτων ἑλληνικῶν καὶ ξενογλώσσων. Τὸ δευτέρον τῶν τευχῶν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν *Στιχορρογήματα ἀνέκδοτα, ἀλλ' ἅπαντα τὰ ποιήματα αὐτοῦ φέρουν διαγραφάς*, ὡς περιληφθέντα μεταξὺ τῶν ποιημάτων τοῦ προηγουμένου τεύχους. Τρίτον τεῦχος τῆς ἰδίας ἀκριβῶς μορφῆς ὡς τῶν ἀναφερθέντων περιλαμβάνει ποιήματα ἐκδοθέντα εἰς τὸν 19^{ον} τόμον τῶν *Ἀπάντων*. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ποιήματα εἰς λυτὰ φύλλα, ὡς καὶ μεταφράσεις εἰς ξένας γλώσσας ποιημάτων του, μεταφράσεις εἰς ἀγγλικὴν καὶ γαλλικὴν τοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκδοθέντος δράματος αὐτοῦ *Οἱ Τριάκοντα*, σημειώσεις τοῦ δράματος *Δούκας*, σκηνογραφικαὶ ὑποδείξεις περὶ τοῦ ἔργου γερμανιστὶ καὶ μετάφρασις τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν, βραχὺ ἀπόσπασμα μεταφράσεως τοῦ *Φάουστ* κ.ἄ.

Τὰ πεζὰ εἶναι κυρίως διηγήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα εἶναι ἀνέκδοτα καὶ ἡμιτελῆ. Ταῦτα εἶναι ποικίλης ἐκτάσεως, ἀνέρχονται εἰς δέκα περίπου καὶ οὐδὲν ἐκ τούτων ἔχει περιληφθῆ εἰς τὰ *Ἀπαντα*. Ἀναφέρονται ἐνδεικτικῶς τινὰ ἐκ τούτων : *Ὁ Ἀνδροκλῆς* (εἰς δύο παραλλαγάς, σελ. 38), *Βασιλικὴ ἢ ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ* (σελ. 8), *Ὁ ἐφημέριος τοῦ χωρίου* (σελ. 3), ἔργον μὴ ὀλοκληρωθὲν, περιέχον λογοτεχνικὰς ἐπιστολάς, *Der Nodar von Argostoli*, μετάφρασις τοῦ εἰς τὸν 10^{ον} τόμον τῶν *Ἀπάντων* περιληφθέντος διηγήματος *Ὁ συμβολαιογράφος*, δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν «*Romane des Auslandes*», τ. 31, 32 (1877) καὶ τινὰ ἄνευ τίτλου. Τέλος ἐνταῦθα δέον νὰ ἀναφερθοῦν καὶ δύο ἀποφάσεις τῆς ἑλλαοδίκου ἐπιτροπῆς τοῦ Ραλλείου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ, τῆς ὁποίας μέλος ἦτο ὁ Ἀλέξ. Ρίζος Ραγκαβῆς. Αὗται εἶναι τῶν ἐτῶν 1851 καὶ 1859, περὶ τῆς πρώτης δὲ ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης αὐτῆς σημειοῖ ὅτι οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη.

Εἰς τὴν τρίτην ἐνότητα τῶν καταλοίπων ὑπάγονται πραγματεῖαι ἐπὶ πολιτικοῖστορικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων. Ἐνταῦθα δέον ἐπίσης νὰ ὑπαχθῶσι λόγοι εἰς συνέδρια, ἐπιτάφιοι ἐθνικῶς δρασάντων ἀνδρῶν κλπ. Ἀναφέρομεν τοὺς

τίτλους τούτων, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι ἀνέκδοτα: *Πολιτ. Σημειώσεις*, πραγματεία γεγραμμένη γαλλιστὶ εἰς δύο τετράδια ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 2 καὶ συνοδευμένη ὑπὸ δύο τευχῶν περιεχόντων ἀντίγραφα δημοσίων ἑλληνικῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1875 ἕως 1878· *Un dernier mot sur la Grèce*, ἐν ἧ ὁ Ραγκαβῆς πραγματεύεται περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Pacifico, ἀπαντῶν καὶ εἰς τὰς σχετικὰς Κυανᾶς Βίβλους (σελ. 20, *Ἀπομνημονεύματα Β'*, 193)· ἐπιστολὴ δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν «*Εὐνομία*» ὑπὸ χρονολογίαν 28.7.1856 καὶ περιέχουσα ὑποδείξεις τοῦ Ραγκαβῆ ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν ἐν Λονδίῳ Ἑλληνα Πρόεσβυν· λόγος πρὸς τὴν Γερουσίαν γραφεὶς περὶ τὸ 1857, ἀλλὰ μὴ ἐκφωνηθεὶς (σελ. 18)· πραγματεία περὶ τῆς ληστείας τοῦ Δήλεσι ἐντὸς φακέλου, φέροντος ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τὴν ἔνδειξιν *Le crime de Marathon*, σχέδιον ἴσως τῆς ἀναφερομένης εἰς τὰ *Ἀπομνημονεύματα* (Γ', 479) ὅτι ἀπεστάλη διὰ δημοσίευσιν πρὸς τὸν Blaze de Bury (σελ. 24)· λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, δημοσιευθεὶς εἰς ἔκτακτον παράρτημα τῆς ἐφημερίδος «*Τηλέγραφος*». Πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν πραγματειῶν ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἐπὶ ἰδιαιτέρων θεμάτων, ὡς ἡ περὶ πνευματισμοῦ, τῆς ὁποίας σφύζονται αἱ σελίδες 11 ἕως τέλους (30 ἐν συνόλῳ), καὶ ἡ ὁποία εὐρέθη μετ' ἄλλων ἐργασιῶν τοῦ Ραγκαβῆ ἐντὸς φακέλου τῆς διπλωματικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἔτους 1879, φέροντος τὴν ἔνδειξιν *Εἰς τὰ ἐκδοτέα βοθηθικά*, ὡς καὶ ἑτέρα φέρουσα τὸν τίτλον *Θεμελιώδη ἐλαττώματα τοῦ νόμου περὶ μικτῶν γάμων* (σελ. 16).

Οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι (ἐπικήδαιοι καὶ ἐπιμνημόσυνοι) ἐγράφησαν πρὸς τιμὴν ἀνδρῶν προσενεγκόντων ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἔθνος. Πολλοὶ ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς, δύο δὲ εἶναι χειρόγραφοι, οἱ ἐκφωνηθέντες ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κωνσταντίνου Ἰπλιξῆ (Ἰωνίδου, 1852) καὶ τοῦ Καρόλου Lenormant (1859).

Εἰς τὴν ἐνότητα τῶν χειρογράφων ἀρχαιογνωστικῆς ὕλης ὑπάγονται τὰ περιλαμβάνοντα ἀντίγραφα ἐξ ἐπιγραφῶν, σχεδιαγράμματα ναῶν, θεάτρων καὶ ἀρχαιολογικῶν τοποθεσιῶν, ὁδοιπορικὰ καὶ σημειώσεις ἐξ ἐκδρομῶν ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, διαλέξεις ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν θεμάτων, πανεπιστημιακὰς παραδόσεις ἀρχαιολογίας, κρίσεις ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τέλος τμήματα ἐκδοθέντων ἔργων ἀρχαιογνωστικοῦ περιεχομένου.

Τὰ ἀντίγραφα ἐξ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, προερχομένων ἐκ Πελοποννήσου, Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Δωρίδος, νήσων τοῦ Αἰγαίου, Μ. Ἀσίας κ. ἄ. εἶναι πλεῖστα. Ὁρισμένα τούτων συνοδεύονται ὑπὸ ἐπιστολῶν προερχομένων ἐκ προσώπων τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον εἰς τὸν Ραγκαβῆν ἐπιγραφικὸν ὕλικόν. Εἰς σημαντικὰ λόγῳ τῶν εἰδήσεών των ἀφηγήματα ὁ συγγραφεὺς περιγράφει ἐκδρομάς,

περιηγήσεις κ.λπ., ασχολούμενος περὶ παντὸς ἀρχαιολογικοῦ ζητήματος τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὰς καθ' ὁδὸν κειμένας τοποθεσίας. Ἐκ τῶν δεσμίδων ἔνθα εὐρίσκονται αἱ ἐν λόγῳ ἐργασίαι συνελέξαμεν τὰ φύλλα καὶ ἀνασυνεκροτήσαμεν τὸ χειρόγραφον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Ὀδοιπορία ἐν Ὀκτωβρίῳ 1848* πονήματος, ἔνθα περιγράφεται ἐκδρομὴ ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Κορινθίαν (σ. 1 - 97)· περὶ τῆς ἐκδρομῆς βλ. *Ἀπομνημονεύματα Β'*, 144 κ.έ. Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἐκθεσις περιουσιῶν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Ἀρκαδίαν*, ἐν σχεδίῳ καὶ καθαρῶ, ἐκφωνηθεῖσα ἐνώπιον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου (σ. 1 - 49). Ἄλλαι μικρότεραι σχετικαὶ ἐργασίαι εἶναι ἔκθεσις περὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, γαλλιστί (φ. 4), καὶ δύο σύντομα ἄρθρα περὶ τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (φ. 2) καὶ τοῦ Παρθενῶνος (φ. 3), ἐπίσης γαλλιστί. Μορφὴν ἄρθρου ἢ μικρᾶς πραγματείας δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἔχει καὶ ἐπιστολὴ τοῦ 1851 πρὸς τὸν Γάλλον ἀρχαιολόγον καὶ περιηγητὴν Φίλιππον Lebas περὶ ἀνασκαφῶν εἰς Ἀθήνας (φ. 4). Εἰς πολλὰ σημειωματάρια ὑπάρχουν ὑποτυπωδῶς διατετυπωμένοι ἐντυπώσεις ἐκ διαφόρων ταξιδίων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος.

Πλὴν τῶν μέχρι τοῦδε ἀναφερθέντων χειρογράφων ἀρχαιολογικῆς ὕλης ὑπάρχουν καὶ τὰ περιέχοντα διαλέξεις ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν θεμάτων. Εἰς ταῦτα ἀνήκει διάλεξις ἐκφωνηθεῖσα εἰς τὸ φιλολογικὸν συνέδριον τοῦ Ἐδμβούργου τοῦ ἔτους 1850 περὶ τῶν πραγματοποιηθεισῶν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα (*Ἀπομνημονεύματα Β'*, 208 κ.έ.). Τὸ κείμενον τῆς διαλέξεως ἔχει γραφῆ εἰς τὴν γαλλικὴν, τὴν ὁποίαν ἐχειρίζετο καλλίτερον ὁ Ραγκαβῆς (αὐτόγραφον, φ. 8), καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν (ἀντίγραφον, φ. 6). Ἄλλη διάλεξις ἔχει ὡς θέμα τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν (φ. 7). Ἐνταῦθα δέον νὰ ἀναφερθῆ καὶ χειρόγραφον περιέχον τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις τοῦ Ραγκαβῆ εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἀρχαιολογίας κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1859 - 60 καὶ ἀνηκόν εἰς τὸν φοιτητὴν Σ. Δ. Λάμαρην, ὡς καὶ σημειώσεις βιβλιογραφίας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Εἰς τὰ κατάλοιπα εὐρίσκονται καὶ φύλλα τινὰ χειρόγραφα τοῦ ἐκδοθέντος *Λεξικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ* (σ. 1 - 2, 55 - 58, 97 - 104, 109 - 116).

Ἄλλα χειρόγραφα ἀρχαιογνωστικοῦ περιεχομένου εἶναι τὰ περιλαμβάνοντα τμήματα τοῦ ἔργου τοῦ Ραγκαβῆ *Πολιτικαὶ ἀρχαιότητες τῆς Ἑλλάδος* (σ. 99 - 149, 173, 185, 221 - 223, 278), τμήμα παραλλαγῆς αὐτοῦ, πανεπιστημιακὰς παραδόσεις περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Βιβλιογραφικοὶ κατάλογοι καὶ σημειώσεις δεικνύουν τὰ στάδια δι' ὧν διήλθεν ὁ Ραγκαβῆς κατὰ τὴν μελέτην τῶν πηγῶν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔργου του.

Εἰς τὰ κατάλοιπα περιλαμβάνονται καὶ χειρόγραφα καθαρῶς ἱστορικοῦ περιεχομένου, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρό-

νων μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἰς ταῦτα ἀνήκουν ἀπόσπασμα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας (φ. 17), Ἑπιτομὴ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας διὰ τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα, (φ. 97), σημειώσεις βυζαντινῆς ἱστορίας 871 - 970 μ. Χ. (φ. 13) κ. ἄ.

Τὰ κατάλοιπα φιλολογικῆς ὕλης ἔχουν ἀποσπασματικὸν χαρακτήρα, ἥτοι εἶναι κυρίως σημειώσεις ἐπὶ διαφόρων τομέων τῆς φιλολογίας, ὅπως τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας, τῆς γλωσσολογίας, ἐρμηνευτικὰ καὶ γραμματολογικὰ εἰς ἀρχαίους καὶ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς, εὐρετήρια χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων κ.λπ. Ἐκ τούτων ἰδιαίτεράν σημασίαν ἔχει ἀντίτυπον τοῦ ἔργου *Précis d' une histoire de la littérature néo-hellénique* (τόμοι 2, Βερολίνον 1877 καί, ὑπὸ διάφορον τίτλον, Παρίσιοι 1877), τὸ ὁποῖον φέρει καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του σπουδαιοτάτας σημειώσεις, διορθώσεις, προσθαφαιρέσεις καὶ παρατηρήσεις, ἀξίας ἰδιαίτερας μελέτης. Φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς παρεσκεύαζε νέαν ἔκδοσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἄλλωστε κάμνει νύξιν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα (Δ', 227), ἀλλὰ λόγῳ ἀντιδράσεως τοῦ πρώτου ἐκδότου δὲν προέβη εἰς τὴν πραγματοποιήσιν της. Ὁσαύτως ἔχομεν διορθωμένον διὰ χειρὸς ἀντίτυπον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ ἔργου *Grammaire abrégée du grec actuel* (Παρίσιοι, Ἀθῆναι, Παλέρμον 1873). Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ ἡμιεντύπου ὕλικου ἀνήκει καὶ μικρὸς ἀριθμὸς ἄρθρων εἰς τυπογραφικὰ δοκίμια, δημοσιευθέντων εἰς τὰ περιοδικὰ «Πανδώρα» τοῦ 1850 καὶ «Εὐτέρπη» τοῦ 1847. Εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν ἀναφέρονται τὰ χειρόγραφα ὑπὸ τὸν τίτλον *Essai sur l'histoire de la littérature grecque moderne* (φ. 5), ὡς καὶ μέρος τοῦ εὐρετηρίου τοῦ ἔργου *Histoire de la littérature de la Grèce moderne* (σ. 283 - 290), ἀπόσπασμα χειρογράφου περὶ νεοελληνικῆς μετρικῆς εἰς τὴν ἀγγλικὴν (δίφ. 9 - 17) καὶ σημειώσεις ἀρχαίας μετρικῆς (φ. 8 + 2). Γλωσσολογικὴν ὕλην περιέχει χειρόγραφον εἰς τὴν γαλλικὴν ἄνευ τίτλου, ἔνθα ἐξετάζεται τὸ τυπικὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς (φ. 23), ὡς καὶ δύο ἄλλα, ἕξ ὧν τὸ ἓν περιέχει εἰς τρία φύλλα τετραδίου σημειώσεις τῆς σανσκριτικῆς γραμματικῆς, τὸ δὲ ἕτερον σημειώσεις περὶ γλώσσης (φ. 4). Ἐνταῦθα δέον νὰ ἀναφερθῇ καὶ Ἀγόρευσις εἰς τὸν Σύλλογον Παρνασσὸς περὶ προφορᾶς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, εἰς δύο ἀντίγραφα, οὐδὲν ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι αὐτόγραφον. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἀποσπασματικαὶ ἐρμηνευτικαὶ καὶ γραμματολογικαὶ σημειώσεις δι' ἐπὶ μέρους συγγραφεῖς (Πίνδαρον, Ξενοφῶντα, Θουκυδίδην, Πλάτωνα, Δημοσθένη, Πτωχοπρόδρομον). Τέλος πρέπει νὰ ἀναφερθῇ τμῆμα Γαλλοελληνικοῦ λεξικοῦ, ἀποτελούμενον ἕξ ἐνὸς τετραδίου (φ. 22).

Ὡς ἐλέχθη, πλὴν τῶν προσωπικῶν καταλοίπων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, ἐν τῷ ἀρχεῖῳ ὑπάρχουν καὶ κατάλοιπα συγγενῶν αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ

πατρός του 'Ιακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ, τῶν τέκνων του 'Αριστείδου, Αἰμιλίου καὶ Κλέωνος, τοῦ ἐξαδέλφου του Γρηγορίου Σούτζου καὶ ἄλλα τινά.

Χειρόγραφα τοῦ 'Ιακώβου εἶναι τὰ ἐξῆς: Σχέδιον καταστατικοῦ χάρτου ὑπὸ τὸν τίτλον *Σύνταγμα*, ἀρχὴ μεταφράσεως τῶν *Γεωργικῶν* τοῦ Βιργιλίου καὶ σημειώσεις Φυσ. 'Ιστορίας, εὐρισκόμενα ἐντὸς φακέλου φέροντος ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τὴν ἐνδειξὴν *Τοῦ πατρός μου*· ἐπίσης, ἀπόσπασμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσης καὶ ἐκδοθείσης *Αἰνιάδος* (ραψοδίαι Ζ, Η) μετὰ σχολίων, σύγγραμμα περὶ 'Αλβανίας καὶ ἄλλα δευτερεύοντα. Τὸ *Σύνταγμα* παρεδόθη εἰς τρεῖς μορφάς, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδεμία εἶναι ὀριστική. Τὸ ἔργον εἰς τὴν τελευταίαν του μορφήν ἀποτελεῖται ἐξ 72 ἠριθμημένων σελίδων, ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς τὰ ἐξῆς ὀκτὼ κεφάλαια: 'Οροὶ γενικοὶ, πολιτικὴ στάσις τῶν 'Ελλήνων, μορφή τοῦ πολιτεύματος, περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, διαίρεσις τῆς ἐπικρατείας, περὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας, περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν δικαστηρίων, περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς ἐπικρατείας. Ἐν ἐπιμέτρῳ παρατίθενται τύποι ὄρκου. Τὸ χειρόγραφον ὑπὸ τὸν τίτλον *'Αλβανία* εἶναι περιγραφὴ ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ εὐρυτάτης περιοχῆς, ἐκτεινομένης ἀπὸ Ἄρτης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Δρίνου, ἀποτελεῖται ἐκ 463 σελίδων καὶ εἶναι ἀνέκδοτον. Ὁ συγγραφεὺς ἀντλεῖ ἐξ ἐκδοθέντων ἐν Εὐρώπῃ ἔργων, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχει γνῶσιν τοῦ τόπου ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως, αἱ πληροφορίαι του στεροῦνται ἀκριβείας. Τὸ χειρόγραφον δὲν φέρει ὑπογραφήν, ἀλλ' ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ αὐτοῦ εἶναι τοῦ 'Ιακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ.

Χειρόγραφον τοῦ υἱοῦ τοῦ Ραγκαβῆ 'Αριστείδου εἶναι τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 30 φύλλων, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται ἀντιγεγραμμένα ἀποσπάσματα ἐκ γνωστῶν ἔργων, ποιήματα κ.λπ. εἰς τὴν ἀγγλικήν, γαλλικὴν καὶ ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τοῦ φ. 16 τηρεῖται ἡμερολόγιον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν *Extract from the journal of an engineer officer during the Prussian Campaign of 1866*. Πιθανῶς τοῦ ἰδίου εἶναι καὶ πρόγραμμα στρατιωτικῆς ἀσκήσεως, γεγραμμένον γερμανιστὶ (φ. 2).

Εἰς τὸν Αἰμίλιον Ραγκαβῆν ἀνήκει τετράδιον, τοῦ ὁποίου ἔχουν γραφῆ τὰ ἐννέα πρῶτα φύλλα, φέρει δὲ τὴν ἐπιγραφὴν *'Αναμνήσεις Ἑλλήνος ἀξιωματικοῦ ἐν τῷ πρῶτῳ γαλλικῷ πολέμῳ τοῦ 1870 - 1871*. Τὸ χειρόγραφον ἔχει μείνει ἡμιτελές, ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ πατρός Ραγκαβῆ τὸ 1874 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του (*Ἀπομνημονεύματα Δ'*, 114). Εἰς τὸν Αἰμίλιον ἀνήκει καὶ τετράδιον ποιητικῆς ἀνθολογίας, ἔνθα ἔχουν ἀντιγραφῆ ποιήματα γνωστῶν Ἑλλήνων ποιητῶν.

Τὸ τμήμα τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ Κλέωνος τὸ δωρηθὲν εἰς τὴν Γεννάδειον Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν περιλαμβάνει χειρόγραφα τῶν θεατρικῶν του ἔργων, ὡς καὶ ἀλληλογραφίαν καὶ δημοσιευθείσας κρίσεις περὶ αὐτῶν. Ὑπάρχουν

τὰ χειρόγραφα τῶν ἑξῆς ἐκδοθέντων ποιητικῶν ἱστορικῶν δραμάτων τοῦ Κλέωνος: Ἡ Δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν (1905), εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ μορφήν καὶ ἑτέραν συντομωτέραν εἰς σημειὰ τινα, ὡς καὶ εἰς σύντομον γαλλικὴν διασκευὴν Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης (1877) καὶ Θεοδώρα (1884). Περὶ τῶν τελευταίων δύο ὑπάρχουν καὶ ἀντίστοιχοι φάκελοι περιέχοντες σημαντικὴν ἀλληλογραφίαν καὶ κρίσεις. Ὑλικὸν παρομοίας φύσεως ὑπάρχει καὶ διὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν ποιητικὴν συλλογὴν αὐτοῦ Ἀλγῆ (1893). Ἐκ τῶν ἀνεκδότων περιλαμβάνονται εἰς τὴν δωρεὰν τὸ χειρόγραφον καὶ φάκελος περιέχων εἰδήσεις περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ ποιητικοῦ δράματος Ἰσαυροὶ. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῆ τὸ χειρόγραφον τῆς κωμωδίας Οἱ μνηστῆρες τῆς Πηγελόπης καὶ ἄλλα τινὰ δευτερεύοντα.

Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Κέντρῳ ἀποκειμένων καταλοίπων εὐρίσκεται καὶ τὸ εἰς τὸν Γρηγόριον Σουττзон ἀνήκον δοκίμιον, φέρον τὸν τίτλον *Traité des obligations ou des droits relatifs* καὶ ἀποτελούμενον ἐξ 120 σελ., ὡς καὶ τετράδιον περιέχον σημειώσεις ἐκ τῶν νομικῶν σπουδῶν του καὶ ἡμιτελῆ μελέτην του.

Τέλος, μεταξὺ τῶν χειρογράφων ὑπάρχει ἀπόσπασμα λεξικοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔταυτίσθη. Τοῦτο φέρει τὸν τίτλον Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ἑλλάδος, ἀποτελεῖται ἐξ 152 γεγραμμένων σελίδων, ἐν αὐτῷ δὲ βιογραφοῦνται τὰ ἐνδοξότερα πρόσωπα ἀπὸ τῶν μυθικῶν μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

Πλὴν τῶν χειρογράφων ὑπάρχει καὶ ἀξιόλογον ἔντυπον ὑλικόν, περιλαμβάνον ἀποκόμματα ἑφημερίδων καὶ λογοτεχνικῶν περιοδικῶν τῆς Γερμανίας τῶν ἐτῶν 1876-84, εἰς τὰ ὅποια ἔχουν δημοσιευθῆ κυρίως βιβλιοκρισίαι.

Ἡ σπουδαιότης τῶν ἐγγράφων τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ ὡς πηγῆς τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας εἶναι προφανής. Εἰδικώτερον, τὰ ἔγγραφα τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ ἀποτελοῦν θησαυρὸν διὰ τὴν μελέτην τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, τῆς λογοτεχνίας κλπ. Ἡ προσωπικότης καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνδρὸς εἶναι καθοριστικοὶ παράγοντες τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχείου του. Τὸ ἑξῆς ὑλικὸν παρουσιάζει ὅλως ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν πληροφοριῶν του: α) Ἡ ἀλληλογραφία του, καθ' ὃν χρόνον ἦτο ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, μετὰ τοῦ διπλωματικοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἑλλάδος εἰς Παρισίους Ph. Roque, μετὰ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς Πρεσβείας Γ. Κουντουριώτου, Α. Παλαιολόγου κ. ἄ., καὶ μετὰ τοῦ ὑψηροῦντος εἰς τὴν Πρεσβείαν τοῦ Λονδίνου Σπ. Τρικουπῆ. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα 1855-1859. β) Ἡ ἀλληλογραφία του ἢ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποστολὴν του εἰς Ἀμερικὴν χάριν τῆς ὑποθέσεως τῆς Κρήτης (1867-1869).

γ) Ἡ ἀλληλογραφία του μετὰ τῶν Ἑπ. Δεληγιώργη, Ἄλ. Κουμουνδούρου, Θεοδ. Δεληγιάννη, Θρασ. Ζαΐμη, Σπ. Βαλαωρίτου, Χ. Χριστοπούλου κ. ἄ. τῶν ἐτῶν 1869 - 1873. δ) Ἡ ἀλληλογραφία του μετὰ τοῦ Lud. Ross ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν θεμάτων (1845 - 1855). ε) Ἡ ἀλληλογραφία του τῶν ἐτῶν 1887 - 1891 μετὰ τοῦ προέδρου τῆς περιφέρειου «Société Hellénique» H. Muller περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ προφορᾶς. ς) Ἡ ἀλληλογραφία του μετὰ τοῦ «Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως» καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἢ ἐκπολιτιστικῶν συλλόγων καὶ ἐταιριῶν τοῦ ἀποδήμου ἑλληνισμοῦ.

Τέλος, δέον νὰ ἐπισημανθῇ ἰδιαίτερος ὁ κῶδιξ τοῦ Γρηγορίου Σούτζου διὰ τὰς περιεχομένας ἐν αὐτῷ ἐπιστολάς.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχείου τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ, τὴν ἀξίαν τούτων μειώνει ὁ ἀποσπασματικὸς χαρακτῆρ αὐτῶν καὶ τὸ γεγονός ὅτι μέγα μέρος των ἔχει ἤδη δημοσιευθῆ ἢ δὲν ἔχει τελειωτικὴν μορφήν. Τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ εἶναι ἐν τούτοις χρήσιμα διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἔργου του καὶ τῆς συμβολῆς του εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργηθέντας κλάδους τῆς ἐπιστήμης. Ἐκ τοῦ ὕλικου τοῦ ἀποτελοῦντος τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχείου του, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσφέρεται περισσότερον πρὸς ἔκδοσιν εἶναι αἱ πολιτικοῖστορικά πραγματεῖαι, αἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ραλλείου διαγωνισμοῦ καὶ οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι. Ἰδιαίτερα εἶναι ἡ σημασία τῶν χειρογράφων τῶν Ἀπομνημονευμάτων καὶ τοῦ *Précis d'une histoire de la littérature néo-hellénique* ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως.

Ἐκ τῶν τμημάτων τοῦ ἀρχείου, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, τὰ χειρόγραφα τοῦ Κλέωνος προσφέρονται διὰ συστηματικὴν μελέτην τῆς θεατρικῆς παραγωγῆς του, τὸ δὲ ἀρχεῖον περὶ αὐτῆς ὕλικόν παρέχει πλοῦτον εἰδήσεων διὰ τὴν ἐκτίμησίν της καὶ διὰ τὰς ἰδιαίτερας συνθήκας τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐγράφησαν τὰ ἐν λόγῳ ἔργα.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν τμημάτων τοῦ ἀρχείου τῆς οἰκογενείας Ρίζου Ραγκαβῆ, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς τὸ Κέντρον διὰ τῶν μνημονευθειῶν ἰσαριθμῶν δωρεῶν, ἀναμένεται ἡ παραλαβὴ καὶ τετάρτου τμήματος, ἥτοι τοῦ ἀρχείου τοῦ ἀειμνήστου Πρεσβευτοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξ. Ρίζου Ραγκαβῆ, ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰακ. Ρίζου Ραγκαβῆ. Τὸ ἀρχεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἐν Λονδίῳ, καλύπτει τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1903 μέχρι τοῦ 1945 καὶ περιλαμβάνει δημόσια ἔγγραφα ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν ἀντιγράφῳ τῶν ἐτῶν 1906 - 1912, ὅτε ὁ Ραγκαβῆς ὑπηρετεῖ ἐν Κρήτῃ, τῶν ἐτῶν 1920 - 22, ὅτε οὗτος ὑπηρετεῖ ἐν Λονδίῳ ὡς ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῶν ἐτῶν 1933 - 1945, ὅτε ἦτο πρέσβυς ἐν Βερολίῳ.

S U M M A R Y

A great part of the papers of the Rizo-Rangabe family has been kindly presented to the Academy of Athens in three successive donations by the late Ambassador Alexander Rizo-Rangabe (1880-1972), the late General Nicholas Rizo-Rangabe (1882-1968), and Mr Alexander Rizo-Rangabe, son of the former.

The material of the first two donations was dealt with in a report to the Academy of Athens, published in its *Proceedings*, vol. 41 (1966), pp. 178-183.

The material of the third donation, to which the present report refers, comprises: (a) the papers (official documents, private letters, accounts etc.) and (b) the manuscripts of literary and other works of the well-known scholar, poet and diplomatist Alexander Rizo-Rangabe (1809-1892), his father Iakovaki, his sons Kleon, Aristides, Eugene, Emil etc.

The more numerous and more important are the papers of Alexander Rizo-Rangabe himself, which have been divided into four groups (39 files), corresponding to his private life, his public career, his activities as a scholar and writer, and his participation in several learned societies, committees etc. His manuscripts have been arranged as follows: memoirs and personal notes; literature and literary criticism; historical and political treatises; archaeological and philological material.

Due to the variety of activities of the Rizo-Rangabe family, its papers constitute an invaluable source of information, especially in regard to modern Greek political history and literature.

The personal papers of Alexander Rizo-Rangabe, the first donator, have also been presented to the Academy of Athens, but their delivery has not taken place as yet.
